

Fotografi đakovačke katedrale

Dragan Damjanović

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet - Odsjek za povijest umjetnosti

Članak obrađuje okolnosti izrade najznačajnijih fotografija đakovačke katedrale nastalih u vrijeme njezine gradnje i unutar dva desetljeća nakon posvete.

Arhivski izvori pokazuju kako je đakovačka katedrala prvi puta fotografirana najkasnije 1872. godine, u vremenu dok joj još tornjevi nisu bili cjelovito završeni. Ne može se sa sigurnošću reći tko je izradio ove snimke, no po svoj se prilici radilo o tadašnjem đakovačkom fotografu Dragutinu Damjanoviću. U toku ovog desetljeća građevina je vjerojatno u još nekoliko navrata snimana, no o ovim poduhvatima ne nalazi se dovoljno podataka. U vremenu posvete katedrale, u jesen 1882. prvo sistematičnije snimanje poduzima osječki fotograf Georg Knittel, koji po svojim snimkama izrađuje četiri fotografije (jednu sa Strossmayerovim portretom, a tri s motivima katedrale: pogledom na crkvu od strane svetišta, oltarom sv. Ilije, te freskom Stvaranja Eve).

Uvod

Kao što se je brinuo za organizaciju posla, izradu projekata, ili nabavu materijala, te usmjeravao arhitekte prema ovom ili onom stilskom rješenju pri podizanju đakovačke katedrale, biskup Strossmayer paralelno je vodio računa i o fotografiranju svoje prvostolnice kako bi omogućio svima koji nisu u prilici doći u Đakovo da vide njegovo djelo.

Najveći dio njegovog napora na tom polju danas se više ne može vidjeti, bar ne preko fotografija samih, no brojni izvori iz vremena gradnje katedrale jasno

svjedoče kako je ova građevina izuzetno mnogo puta fotografirana, kako izvana, tako i iznutra, a isto tako su često fotografirani i razni crteži (ponajprije, razumljivo Overbeckovi) za njezino oslikavanje. Nisu sve fotografije nastale, naravno, kao dio Strossmayerove organizirane akcije. Katedralu su snimali i brojni putujući fotografi – novinari, koji su potom svoje radove objavljivali u brojnim međunarodnim časopisima: njemačkim, austrijskim, engleskim, itd. Iz perspektive povijesti gradnje katedrale ipak su najzanimljivije one fotografije koje je naručio sam Strossmayer, budući da one nastaju ili iz biskupova nastojanja da proslavi svoj najznačajniji graditeljski poduhvat ili iz nade da će ove snimke doprinijeti širenju «umjetničko-kršćanskog ukusa»,¹ odnosno povećanju kvalitete u sakralnoj umjetnosti u nas.

Tekst koji slijedi obrađuje stoga isključivo fotografije nastale u 19. stoljeću, dakle iz vremena gradnje katedrale te neposredno nakon njezina završavanja, budući da su one najzanimljivije kao povijesna svjedočanstva izvornog izgleda građevine.

Prva fotografiranja đakovačke katedrale iz sedamdesetih godina 19. stoljeća

Do danas se nije mogla pronaći niti jedna fotografija đakovačke katedrale iz vremena njezina podizanja, iako je iz izvora sasvim jasno kako je cijeli niz bio snimljen. Sigurno je, naime, kako je Strossmayer izradio fotografije katedrale najkasnije u drugoj polovini 1872., dakle u vremenu kada još tornjevi nisu bili potpuno gotovi, budući da ih šalje kanoniku Nikoli Voršaku u Rim, kako bi ih on podijelio nekim njegovim poznanicima želeći time upoznati intelektualne krugove Rima, s kojima se jako dobro upoznao boraveći dugo u tom gradu za trajanja Prvog vatikanskog koncila, s najznačajnijim graditeljskim poduhvatom svojeg života. Strossmayer Voršaku šalje više fotografija, no nije jasno da li se

---

1 Kako ističe Cepelić vezano uz izdavanje prvog cjelovitog albuma đakovačke katedrale: Milko Cepelić: «Album stolne naše crkve», Glasnik biskupija Bosanske i sriemske, Đakovo, br. 10., 31. 5. 1890., 127.

radi o više različitih motiva ili o više primjeraka iste fotografije.² I u ožujku sljedeće godine biskup je najavljivao kako će poslati u Rim još nekoliko fotografija katedrale te samog sebe, nesumnjivo stoga što je bilo dosta ljudi zainteresiranih za njih.³ Kako je Voršak vremenom podijelio ove fotografije,⁴ krajem sedamdesetih je zamolio Strossmayera da mu pošalje još nekoliko primjeraka, no kako su u to vrijeme već poprilično bili zahladnjeli odnosi između njega i biskupa nije jasno da li ih je stvarno i dobio.⁵

Koje su motive (i da li je uopće bilo više motiva od jednog) sadržavale fotografije katedrale izrađene 1872/73. teško je pouzdano ustanoviti. Sigurno je kako je jedna od njih, ne osobito visoke kvalitete, predstavljala glavno pročelje.⁶ Tko je bio njihov autor može se samo nagađati, doduše s priličnom sigurnošću. U to je vrijeme u Đakovu djelovao naime samo jedan stalni fotograf, Dragutin Damjanović,⁷ a kako je očito bilo riječ o domaćem čovjeku, za vjerovati je kako je upravo njega odabrao Strossmayer kao autora svojih prvih fotografija. Postoji eventualna mogućnost da je snimanje katedrale prepušteno i osječkom fotografu Edmundu Berkoviću (Berkovitsu), budući da je on izradio fotografiju Strossmayerove sestrice Magdalene Unukić,⁸ što upućuje na to da ga je biskup morao dobro poznavati.

Izrada sljedeće serije fotografija katedrale trebala je započeti u ljeto 1874. Glavni povod njihovoj izradi početak je izdavanja *Vienca* kao ilustriranog

2 AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 105. Strossmayer Voršaku, 19. 11. 1872., ...«*Vam šaljem nekoliko fotografija naše crkve da jih među prijatelje naše podielite.*»

3 AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 109. Strossmayer Voršaku, 28. 3. 1873., Pešta «*Dao sam nalog da Vam se pošalje nekoliko fotog. crkve moje. I svietlopiš Vam se šalje. Po momu mnienju nije posve pošao za rukom.*» Čini se da su fotografije poslane tek sredinom godine budući da u pismu od početak svibnja Voršak navodi da ih još nije dobio (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 38, Voršak Strossmayeru, 7/9. 5. 1873., Rim) na što je Strossmayer upisao bilješku na nešto kasnije Voršakovo pismo (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 41, Voršak Strossmayeru, Rim, 18. 5. 1873., bilj. Strossmayerova) da mu mora poslati jedno 3-4 fotografije crkve.

4 Iz pisama se doznaje kako su dvije fotografije bile namijenjene – Silvestriju i Franchiju (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 38, Voršak Strossmayeru, 7/9. 5. 1873., Rim); jednu je dao i Puliću (Puciću?) AHAZU, XI A/Vor. Ni. 120, Voršak Strossmayeru, Rim, 27. 9. 1878.

5 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 130, Voršak Strossmayeru, Rim, 5. 4. 1879.

6 Naime spominje je Rački u dopisu na Strossmayera s početka 1874: «*Ne biste li imali dobrotu sastaviti opis Vaše stolne crkve, koji bi se dodao uz sliku «Vienčevu». Ako imade bolja fotografija, osobito sa pročelja, od one koju mi dadoste, molim da mi ju pošaljete. Krestiti, vidivši fotografiju, čudio se ljepoti crkve. Mnogi od našinaca ne znadu za tu crkvu.*» Šišić, KORS I, 1928: 273, Rački Strossmayeru, 5. 1. 1874.

7 Nada Grčević, Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981., 145.

8 Grčević, 1981: 145 (sl. 142.)

časopisa,⁹ čime se htjelo glavno glasilo hrvatske kulturne scene približiti kvalitetom europskim časopisima sličnog profila.¹⁰ Osim toga povod izradi novih fotografija predstavljalo je i potpuno završavanje arhitektonskog dijela katedrale, odnosno njezinih pročelja.¹¹ Nemoguće je ustanoviti da li su ove fotografije izrađene. Kako je u to vrijeme Strossmayer na poticaj Račkog dovršio svoju monografiju o đakovačkoj katedrali¹² nove su fotografije tim bile potrebne zbog nastojanja da se što bolje ilustrira ova knjižica. U nju su na kraju umetnuti samo drvorezi izrađeni prema projektima (tlocrt, glavno i bočno pročelje),¹³ jer, čini se nije mogao biti pronađen dovoljno kvalitetan rezač za fotografije,¹⁴ što naravno ne znači da katedrala nije iznova snimljena.

Među malobrojnim sačuvanim fotografijama i uopće grafičkim prikazima i crtežima katedrale iz druge polovine sedamdesetih ili početka osamdesetih godina 19. stoljeća jasno se može uočiti kako potpuno prevladavaju motivi s pogledom na svetište. Dapače, sve do Krapekove monografije, o kojoj će biti kasnije više riječi, dakle do početka devedesetih godina nije se mogla pronaći niti jedna snimka s pročelja. Iako je jasno iz ranijeg dijela teksta kako su izrađivane i takve sigurno je da je glavno pročelje rjeđe birano kao motiv zbog činjenice da se pred katedralom vrlo dugo, sve do ljeta 1879. godine, nalazila građevina, radionica za klesare, crtače i druge majstore pri katedrali.¹⁵ Objekt je zaklanjao pogled na glavno pročelje, pa se tek nakon njegova rušenja moglo pristupiti izradi kvalitetnih snimaka katedrale i s ove strane.

---

9 Vienac je izlazio od 1869. do 1874. bez ilustracije,.

10 Rački je Strossmayeru najavio kako će *Vienac* početi izlaziti kao ilustrirani časopis te mu je pri tom i dodao: «Među prve ilustracije mogla bi doći i Vaša stolna crkva po dobroj fotografiji, ali valjalo bi da nam Vi tekst, tj. opis pribavite.»; Šišić, KORS I, 1928: 264, Rački Strossmayeru, 2. 12. 1873.

11 «Što se moje crkve tiče, drage volje ću ju ja opisati. Zasad ne imamo bolju fotografiju. Budućega ljeta dati ćemo ju nanovo fotografirati, jerbo budućega proljeća metnut će se tako zvane fijeke na naslonjače, Strebeffeiler, i, na trokute Giebela. Onda će biti vanjšina posve gotova.» Šišić, KORS I, 1928: 275, Strossmayer Račkom, 8. 1. 1874.

12 Josip Juraj Strossmayer, *Stolna crkva u Đakovu*, 1874.

13 Šišić, KORS I, 1928: 279, Strossmayer Račkom, 7. 2. 1874.

14 Šišić, KORS I, 1928: 278, Strossmayer Račkom, 20. 1. 1874.

15 Biskupov tajnik Josip Vallinger javio je u srpnju 1879. da je ova kuća srušena: «*Kuća pred crkvom stojavša porušena je već i odvežena te se sada fačada crkvena posve vidi.*» AHAZU, XI A /Vall. Jo. 11, Vallinger Strossmayeru, Đakovo, 24. 7. 1879.

Pripremanje cjelovitog albuma fotografija đakovačke stolne crkve 1882. – 1889.

Prva serija fotografija katedrale koja je bar djelomično sačuvana djelo je čuvenog osječkog fotografa Georga (Gjura) Knittela.¹⁶ Nastanjen u Osijeku od sredine šezdesetih godina 19. stoljeća,¹⁷ a gdje se je vrlo brzo afirmirao kao najkvalitetniji fotograf mjesta, razumljivo je kako je upravo njemu biskup povjerio izradu ovih fotografija. Negdje u vrijeme posvećivanja dovršene crkve, u rujnu ili listopadu 1882. Knittel je u Đakovu izradio seriju od četiri fotografije. Najzanimljivija predstavlja pogled na katedralu od strane svetišta,¹⁸ dvije su imale motive iz unutrašnjosti (kip svetog Ilije i Seitzevu fresku stvaranje Eve), dok je jedna bila Strossmayerov portret.¹⁹ Ove su se fotografije dobro prodavale čak i u Zagrebu, zasigurno pod dojmom koji je u narodu ostavila posveta katedrale o kojoj se opširno pisalo u cjelokupnom novinstvu.²⁰

Jasno je kako se već tada namjeravalo izraditi cijeli album fotografija katedrale, a onodobne su novine već najavljivale mogućnost da će taj posao biti prepušten Knittelu, s obzirom na kvalitetu već izrađenih fotografija.²¹ Čini se da je i đakovački Kaptol te sam biskup Strossmayer bio u jednom trenutku za tu ideju, no na kraju se od nje odustalo budući da je Knittel držao da se crkva zbog visine ne može kvalitetno snimiti,²² zasigurno stoga što nije imao potrebne sprave za taj posao. Osim toga i Franjo Rački je, već u listopadu 1882., neposredno nakon posvete katedrale, lobirao da se izrada albuma fotografija povjeri zagrebačkom fotografu Ivanu Standlu.²³ Račkijev je postupak razumljiv. Njih su

16 U literaturi se do sada već pisalo o Knittelovom radu u Đakovu, no vrlo kratko. Spomenuta je i ilustrirana prvi puta već u knjizi Nade Grčević, no bez precizne datacije (navodi se samo kako je nastala 1880-ih); Nada Grčević, *Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981., 147, slika br. 146 na str. 148. Spominje se i u tekstovima Vesne Burić: *Osječka fotografija, Fotografija u Hrvatskoj 1848. - 1951 & osječka fotografija*, Muzej Slavonije, Osijek, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1996-1997., 29., 57; Isto i u: *Osječka fotografija, Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., 291.

17 Dakle u gradu u koji je Strossmayer redovito zalazio.

18 Jedan primjerak ove fotografije čuva se u grafičkoj zbirci Muzeja Slavonije u Osijeku.

19 *** «Đakovačke slike», Pozor, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.

20 Šišić, KORS III, 1930: 47, Rački Strossmayeru, Zagreb, 12. 11. 1882.

21 *** «Đakovačke slike», Pozor, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.

22 Cepelić, 1890: 127 – 128.

23 «Akademski fotograf Standl bio bi voljan učiniti lijepih snimaka i pojedinih dijelova Vaše crkve. On je tomu poslu vješt. Došao bi u Đakovo, ako biste dozvolili, te ga tim pomogli, da mu date negdje sobu za boravka njegova u Đakovu i da mu kola pošaljete u Vrpolje. On bi slike izdao na svoj račun, osim ako bi

se dvojica bez ikakve sumnje i osobno poznavali, a osim toga smatrao je kako je Standl vrhunski majstor, neusporedivo bolji od Knittela. Njegovo je mišljenje posve opravdano budući da je Standl doista jedan od najboljih hrvatskih fotografa druge polovine 19. stoljeća, osobito na polju snimanja građevina. Još 1867. izradio je 12 fotografija Maksimira, a dvije godine kasnije i svoj čuveni album *Fotografične slike iz Hrvatske* s 19 snimaka starih utvrđenih gradova. Sedamdesetih se posvetio snimanju Zagreba, a poslije potresa 1880. izradio je album sa snimljenim najteže stradalim građevinama u gradu i okolini koje su i danas najbolje svjedočanstvo tog događaja.²⁴ I sam je Strossmayer poznao Standla od ranije, budući da se je fotografirao kod njega negdje početkom sedamdesetih,²⁵ a vjerojatno je zbog kvalitete ove fotografije²⁶ odmah i pristao poslušati Račkijevu preporuku i prepustiti posao izrade albuma snimaka katedrale njemu u ruke.²⁷ Namjeru je međutim osujetio Iso Kršnjavi, koji je tada učestalo dolazio u Đakovo budući da se pripremalo prenošenje biskupove galerije slika u Zagreb, nastojeći zadržati isključivo pravo izrade i prodaje fotografija đakovačke katedrale za Društvo umjetnosti, kako bi namaknuo dovoljno sredstava ovoj instituciji koja je zbog financijskih teškoća u to vrijeme jedva životarila. Očekivalo se da će izradu fotografija, naravno, platiti Strossmayer, no kako je on tada imao velike troškove zbog prebacivanja Galerije, a kako se nije Standlu htjelo posve predati u ruke posao, a time i prava umnožavanja, Kršnjavi je javio Račkom da se od snimanja privremeno odustaje, dok biskup ne namakne nova sredstva.²⁸

Nakon što se u drugoj polovini osamdesetih završio veći dio dodatnih poslova na katedrali – popravak lanterne, srednjovjekovnog zida, namještanje dijela reljefa, itd., biskup se u veljači 1882. ponovno obraća na Račkog vezano uz

ih Vi htjeli preuzeti. Knittelove se prodavaju i ovdje, ali Standl je mnogo vještiji fotograf.» Šišić, KORS III, 1930: 44, Rački Strossmayeru, Zagreb, 19. 10. 1882.

24 Podaci o Ivanu Standlu (Prag, 1832. – Zagreb, 1897.) preuzeti su iz: Grčević, 1981: 63, 70, 72, 79; *** Fotografija u Hrvatskoj, 1994: 449.

25 Grčević, 1981: 66.

26 Osim toga, nesumnjivo je kako je biskup znao i za druge njegove albume

27 «*Ako taj fotograf može doći, nek dođe. Ja bi i onako nekoj gospodi htio poslati albume sa snimkama, a ne mogu, dok si tih snimaka ne nabavim.*»; Šišić, KORS III, 1930: 45, Strossmayer Račkom, Đakovo, 29. 10. 1882.

28 «*Presvjetli gospodine! Standlu molim da kažete da je biskup potpisao društvu umjetnosti isključivo pravo pomnožanja i snimanja njegove crkve i umjetnina u njoj. Biskup veli da ove godine gdje je prienosom galerije opterećen ne može dati subvencije za publikaciju crkve, ali da će to učiniti do godine. Tim ćemo imati osiguranu premiju za jednu godinu, a vratiti ćemo nešto. Standl dakle nek čeka.*» AHAAZU, Korespondencija Rački (Kršnjavijevi dopis od 2. 6. 1883.), XII A 332/53

Georg Knittel, Pogled na đakovačku katedralu sa strane svetišta, 1882.

angažiranje Ivana Standla.²⁹ Rački je kao i uvijek spremno reagirao, te je Standlu najavio da će ga Strossmayer pozvati u Đakovo. Razumljivo je da je fotograf odmah pristao na posao, s obzirom na to da se radilo o vrlo unosnom financijskom kolaču.³⁰ Iako su novine tada prenosile vijesti kako će album s fotografijama đakovačke katedrale izaći u izdanju Društva za umjetnost i obrt³¹ vjerojatno se radilo o dezinformaciji. Biskup je naime u to vrijeme već posve prekinuo odnos s čelnikom tog udruženja, Kršnjavim, jer mu nije mogao oprostiti povezivanje s Khuenovim režimom organiziranjem hrvatskog nastupa na izložbi u Budimpešti 1884. godine. Iako okolnosti oko Standlovog pozivanja u Đakovo nisu posve jasne sigurno je samo kako će album fotografija svoje prvostolnice (izrađen, kako će se vidjeti od drugog fotografa) Strossmayer naposljetku izdati potpuno u svojoj režiji.

Sudeći po novinskim vijestima Standl je došao u Đakovo u prvoj polovici travnja 1888., zasigurno samo kako bi ugovorio posao s biskupom.³² Tada ipak nije obavio fotografiranje jer je zbog opsega posla morao prirediti i materijal i kameru, no ni mjesec dana nakon odlaska iz Đakova Strossmayer mu nije javljao što konkretno želi.³³ Od posla s ovim fotografom biskup je naime već odustao jer mu se nisu svidjeli uvjeti koje je postavljao. Držao je kako se Standl hoće

29 «A ako bi mogao doći ovamo Standl da neke stvari snimi, dobro bi bilo.» Šišić, KORS III, 1930: 355, Strossmayer Račkom, Đakovo, 26. 2. 1888.

30 «Standl može doći u Đakovo kada god želite. Dao sam sastaviti proračun za fotografije. Izvolite ispitati pak po prilici naznačite slike, koje bi snimiti mogao. Ako pristanete mogao bi doći u Đakovo poslije Vašega povratka iz Rima.» Šišić, KORS III, 1930: 358, Rački Strossmayeru, Zagreb, 3. 3. 1888.

31 *** Slike iz đakovačke crkve, Narodne novine, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.

32 «Ovdašnje Društvo za umjetnost i obrt naumilo je izdati album svih slika koje se nalaze u đakovačkoj crkvi, kao i slike same crkve snimljene s raznih stranah. U tu svrhu odputovao je već u Đakovo ovdašnji fotograf gosp. Standl, koji ondje fotografira slike za spomenuti album na trošak pr. g. biskupa Strossmayera» *** Slike iz đakovačke crkve, Narodne novine, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.; isto i u: *** Slike iz đakovačke crkve, Katolički list, Zagreb, br. 16., 19. 4. 1888., 132.

33 «Fotograf Standl pita, kada bi mogao doći u Đakovo, da snimi slike stolne crkve. On bi mogao doći odmah. Ali imali biste se odlučiti glede formata fotografija. Ako bi se snimale u manjem formatu, imao bi gotove spreme; inače morao bi prirediti veću camera obscura. Ali u jednom i drugom slučaju treba mu predujma; u prvom 200 for., u drugom 300 for., koji bi mu se obračunali, kada bi sve dogotovio. Molim Vas, da to promislite i da me obavijestite.» Šišić, KORS III, 1930: 366, Rački Strossmayeru, Zagreb, 10. 5. 1888.

okoristiti njime, što ni u kojem slučaju nije htio dopustiti,³⁴ a navodno je iz istih razloga odbio u to vrijeme i nekog domaćeg fotografa židovskog porijekla, koji se ponudio da će obaviti snimanje katedrale.³⁵

Album karlovačkog fotografa Hinka Krapeka (1890.), te značajnija fotografiranja katedrale devedesetih godina 19. stoljeća

Nakon neuspjelog dogovora sa Standlom nakratko je zamrla akcija oko izrade albuma i cjelovitog fotografiranja đakovačke katedrale. Tek u ljeto sljedeće, 1889. godine, ponovo se čine koraci na tom polju, nije međutim posve jasno da li je inicijativu pokrenuo biskup Strossmayer ili se je karlovački fotograf Hinko Krapek³⁶ sam javio da će obaviti ovaj posao.³⁷ Bez obzira na inicijatora nesumnjivo je kako je Krapekovo angažiranje odmah odobreno, te on dolazi polovinom listopada u Đakovo i u šest tjedana obavlja detaljna snimanja unutrašnjosti i vanjštine katedrale, i to zanimljivo je, bez skela.³⁸ Nakon obavljenih fotografiranja Krapek se je vratio u Karlovac, te do Uskrsa sljedeće godine završio izradu albuma.³⁹

Prepuštanje snimanja đakovačke katedrale u ruke Hinku Krapeku bio je i mudar i logičan potez biskupa Strossmayera. Kada već s najkvalitetnijim fotografom tadašnje Hrvatske, Ivanom Standlom, nije mogao naći zajednički jezik, obratio se drugom najboljem stručnjaku za snimanje pejzaža i građevina.

34 «Standl hoće da me eksploatira, ko što me je knjižara Hartmann eksploatirala. Mi ćemo se njega odreći i učiniti ovd, što se učiniti dade. Ovd su Ždi htjeli sve zabadava snimiti sami, da imaju monopol na prodaju.» Šišić, KORS III, 1930: 367, Strossmayer Račkom, Đakovo, 16. 5. 1888.; Nešto kasnije Cepelić je pak istaknuo: «Pokušalo se je u tom obziru sa nekim fotografom iz Zagreba, ali taj je stavljao takove uvjete, da se s njime nije moglo dalje razgovarati...»; Cepelić, 1890: 127.

35 Pogledati prethodnu bilješku. Monografije o hrvatskoj fotografiji 19. stoljeća osim Dragutina Damjanovića ne spominju više niti jednog drugog fotografa u Đakovu.

36 O Krapekovom radu u Đakovu govori dijelom tekst: Sanda Kočevar, Iz starih albuma, Karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja Karlovac, Gradski muzej Karlovac, Katalozi i monografije 1., Karlovac, 2002., 31.

37 Karlovačko Svjetlo tako ističe: *** G. Hinko Krapek, Svjetlo, Karlovac, br. 29, 21. 7. 1889., 3. «Njeg. preuzv. g. biskup Strossmayer odobrio je naum g. Krapeka, te ga je pismeno pozvao, da što skorije dodje, stavivši mu na razpolaganje svaku olakšicu, da izvede liepu namisao, pa da i širemu občinstvu bude moguće nasladjivati se ljepotom đakovačkih umotvorina.»

38 Cepelić, 1890: 127.

39 Krajem ožujka najavljuje se kako će album đakovačke katedrale biti vrlo skoro gotov *** Album, Svjetlo, Karlovac, br. 13., 30. 3. 1890., 3; Završen je posve do sredine travnja: *** Album đakovačke katedrale, Svjetlo, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.

Hinko Krapek, Glavno pročelje đakovačke katedrale s biskupskim dvorom i sjemeništem, 1889.

Krapek, inače češkog porijekla,⁴⁰ koji je u tom trenutku posjedovao fotografske atelje paralelno u Karlovcu (od 1884. godine do konca devedesetih godina 19. st.) i Mariboru, izdao je naime cijeli niz kvalitetnih albuma fotografija krajolika i građevina Hrvatske, uglavnom iz okolice Karlovca: *Priča o Plitvičkim jezerima* (1888.), *Grad Karlovac i njegova okolica* (1889.), *Jubilarna gospodarska izložba u Zagrebu* (1891.), *Otočac i Švica, Hrvatsko primorje, Vrbnik, Slunj, Plitvička jezera*.⁴¹

---

40 Što vjerojatno nije bio tako nevažan faktor pri njegovom konačnom odabiru kao fotografa katedrale.

41 *** *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., 437.

Krapekov album posvećen đakovačkoj katedrali pod imenom *Stolna crkva u Djakovu*, izdan je u proljeće 1890. u Karlovcu.⁴² Sadržava sveukupno 54 slike koje prikazuju, osim, naravno jedne Strossmayerove fotografije, razne dijelove crkve.⁴³ Naglasak je stavljen na unutrašnjost građevine; samo dva snimka imaju za motiv vanjštinu crkve – glavno i stražnje pročelje. Sve imaju potpise i na hrvatskom i na talijanskom jeziku,⁴⁴ kako bi njihov sadržaj bio dostupan i međunarodnoj publici, budući da je Strossmayer Album zasigurno htio pokloniti i brojnim svojim prijateljima iz inozemstva. Same su fotografije dosta velike, 20x25 cm, pa je i cijena cjelovitog albuma bila izuzetno visoka, čak 74 forinte⁴⁵ i time posve nedostupna za običnog čovjeka, a i od župa zasigurno su si ga mogle priuštiti samo najbogatije. Postojala je, međutim, mogućnost naručivanja albuma s manjim brojem reprodukcija, s 30 ili 20 slika, te čak i pojedinačno kupovanje fotografija.⁴⁶

Osim Albuma Krapek je izradio i petnaest snimaka đakovačke katedrale na staklu, za stereoskop,⁴⁷ koje su predstavljale osobitu zanimljivost, budući da se na njima mogla vidjeti unutrašnjost građevine iz niza točaka. Krapek je ove snimke htio izložiti najprije u Zagrebu u palači Akademije, a potom i u Mariboru, Gracu i Beču, no nepoznato je da li je realizirao svoj naum.⁴⁸

S obzirom na skupoću cijelog djela nije izdano mnogo primjeraka, samo stotinu, s tim da je jedno, posebno raskošno izdanje „divot-eksemplar“, uvezen u bijelu svilu s posvetnim listom ukrašenim zlatom izrađen za poklon papi Lavu XIII. koji će Strossmayer odnijeti u Rim.⁴⁹

U sačuvanom primjerku Krapekovog albuma u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu fotografije su nažalost najvećim dijelom izbljedgele, no i takove nam dovoljno svjedoče o izgledu ove građevine krajem osamdesetih godina 19. stoljeća, dakle nedugo nakon njezine izgradnje. Kvaliteta izrađenih snimaka nije međutim izuzetno visoka.

42 Sačuvani primjerak postoji u NSK u Zagrebu. Raniji autori pogrešno su navodili kako je album izdan 1888: Grčević, 1981: 112; Fotografija u Hrvatskoj, 1994: 437; Sanda Kočevar ispravila je tak podatak, navodeći kako se ipak radi o 1890; Kočevar, 2002: 31.

43 Podaci o albumu preuzeti su iz same knjige, te iz teksta: Cepelić, 1890: 127 – 128.

44 Znakovito je da nije odabran njemački kao svjetski jezik na kojem bi bili potpisi.

45 Cepelić, 1890: 127 – 128.

46 Cepelić, 1890: 127 – 128.

47 Cepelić, 1890: 127 – 128: «Mimo albuma izradio je g. Krapek takodjer i 15 slika na staklu za stereoskop. Te slike pokazuju nam nutarnost crkve, promatranu sa raznih tačakah, a za razne položaje ladja, absida i žrtvenika. Za ocjenu ovih slika mi ne smažemo dosta riječi, nego nam budi dozvoljeno reći, da je svaki, koji ih je motrio, ostao zapanjen, začaran.»

48 Cepelić, 1890: 127 – 128.

49 Kočevar, 2002: 31; *** Album đakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3; *** Biskup Strossmayer, *Svjetlo*, Karlovac, br. 18., 4. 5. 1890., 3.

Poslije Krapekovog albuma do kraja 19. stoljeća bit će poduzeto još jedno veće snimanje katedrale – za veliku monografiju Josipa Vancaša i Nikole Mašića *Stolna crkva u Đakovu*, izdanu u Pragu 1900. Dio fotografija publiciranih u ovoj knjizi poklonio je iz zbirke svojeg oca Ludoviko Seitz,⁵⁰ no radilo se uglavnom o snimkama crteža, sama je katedrala i izvana i iznutra morala biti ponovno snimljena. U Strossmayerovoj Galeriji u palači HAZU-a, institucije koja je bila izdavač ove monografije i danas se čuvaju dvije kutije sa staklenim pločama za fotografije reproducirane u njoj.⁵¹ Prema natpisu na kutijama radio ih je bečki fotograf Carl Seib. Teško je reći, naravno, da li je on samo proizvođač staklenih pločica ili je osobno fotografirao katedralu. Snimke, kako se jasno može vidjeti iz monografije izuzetno su velike kvalitete, daleko bolje od Krapekovih.

Korišteni arhivski fondovi:

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Korespondencija Strossmayer – Voršak i Voršak – Strossmayer, te korespondencija Kršnjavi – Rački.

Literatura:

1. Vesna Burić: Osječka fotografija, *Fotografija u Hrvatskoj 1848.- 1951. & osječka fotografija*, Muzej Slavonije, Osijek, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1996.-1997., str. 19. – 34.
2. Vesna Burić, Osječka fotografija, *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., str. 275 – 299.
3. Milko Cepelić, Album stolne naše crkve, *Glasnik biskupija Bosanske i sriemske*, Đakovo, br. 10., 31. 5. 1890., 127 – 128.
4. Nada Grčević, *Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981.

---

50 Vancaš, Mašić, 1901: predgovor.

51 To je ustanovljeno sravnjivanjem motiva s fotografija s onima u monografiji.

5. Sanda Kočevar, *Iz starih albuma, Karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja Karlovac*, Gradski muzej Karlovac, Katalozi i monografije 1., Karlovac, 2002.
6. Hinko Krapek, *Stolna crkva u Djakovu*, Karlovac, 1890.
7. Josip Juraj Strossmayer, *Stolna crkva u Djakovu*, 1874.
8. Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, Knjiga I., Zagreb, JAZU, 1928.
9. Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, Knjiga III., Zagreb, JAZU, 1930.
10. Marija Tonković, Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj, *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., str. 47 – 173
11. Josip Vancaš, Nikola Mašić, *Stolna crkva u Đakovu*, Prag, 1900.
12. *** Djakovačke slike, *Pozor*, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.
13. *** Slike iz đakovačke crkve, *Narodne novine*, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.
14. *** Slike iz đakovačke crkve, *Katolički list*, Zagreb, br. 16., 19. 4. 1888., 132.
15. *** G. Hinko Krapek, *Svjetlo*, Karlovac, br. 29, 21. 7. 1889., 3.
16. *** Album, *Svjetlo*, Karlovac, br. 13., 30. 3. 1890., 3.
17. *** Album djakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.
18. *** Album đakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.
19. *** Biskup Strossmayer, *Svjetlo*, Karlovac, br. 18., 4. 5. 1890., 3.

Popis ilustracija:

1. Georg Knittel, Pogled na đakovačku katedralu sa strane svetišta, 1882., Muzej Slavonije, Grafička zbirka
2. Hinko Krapek, Glavno pročelje đakovačke katedrale s biskupskim dvorom i sjemeništem, 1889., Hinko Krapek, *Stolna crkva u Djakovu*, Karlovac, 1890. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb)

Photographs of the Cathedral in Đakovo

SUMMARY

The article deals with the history of most important photographs of the cathedral in Đakovo from the period of its construction and the two decades following its consecration. The Archives support the thesis that the earliest photographs were made in 1872- when the belfry had not been finished. We do not know who took those first photographs, but it is believed that it was Dragutin Damjanić, a photographer from Đakovo who made them. In the 1870-ties the Cathedral was photographed on several occasions , although we do not dispose of significant documents to support this theory. At the time of its consecration- in autumn 1892- the first authentic photographing of the cathedral was carried out by Georg Knittel, a photographer from Osijek. He developed four photographs based on his own snapshots- one portraying Bishop Strossmayer, and three with the motifs from the cathedral (one –the view of the cathedral from the sanctuary, one St. Elias Altar, one frescoes with the Creation of Eve)